

VLADIMÍR NÁLEVKA

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA

2. přepracované a rozšířené vydání

TRITON

TRITON
Praha / Kroměříž

VLADIMÍR NÁLEVKA

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA

2. doplněné vydání

Vladimír Nálevka

Druhá světová válka

2. doplněné vydání

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Autor:

prof. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc.

Recenzoval:

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

© Marta Nálevková, 2014

© Stanislav Juhaňák – TRITON, 2014

Cover © Dagmar Krásná, 2014

Vydal Stanislav Juhaňák – TRITON,
Vykáňská 5, 100 00 Praha 10,
www.tridistri.cz

ISBN 978-80-7387-669-2

Obsah

Úvod	11
Preludium	13
Sovětsko-německý pakt o neútočení	16
Poslední dny míru	20
Čtvrté dělení Polska	25
Zápas o Pobaltí	27
Podivná válka	30
Norské tažení	32
Pád Francie	33
Bitva o Anglii	37
Paralelní válka	39
Kontinentální blok	46
Nový pokus o dělení světa	49
Válka v Africe	62
Válka navíc	63
„Plán Barbarossa“	66
Operace „Tajfun“	73
Západní polokoule proti Ose	75
Pearl Harbor	81
„Konečné“ řešení židovské otázky	86
Válka v Libyi	89
Antifašistická koalice	91
Americká pomoc Sovětskému svazu	94
Spor o druhou frontu	95

Operace „Fredericus“	97
Stalingrad a zkáza 6. armády	100
Al-Alamejn	106
Operace „Torch“ – spojenecké vylodění v Maroku a v Alžíru	109
Casablanca	111
Bitva u ostrova Midway	112
Operace „Citadela“	116
Operace „Husky“	119
Konference „Velké trojky“ v Teheránu	122
Československo-sovětské spojení	127
Boj o „Věčné město“	129
Invaze v Normandii	130
Operace „Bagration“	135
Atentát ve Vlčím doupěti	137
Osvobození Paříže	139
Letní ofenziva Sovětů	141
Boj o Balkán	143
Polská krize	146
Slovenské povstání	149
Tažení Rudé armády na přelomu léta a podzimu roku 1944	151
Operace „Market-Garden“	154
Velké mariánské střelení krocanů	158
Druhá québecká konference	159
Churchillova návštěva Moskvy	162
Bitva v zálivu Leyte	164
Osvobození Bělehradu	165
Řecká krize	168
Bitva v Ardenách	169
Viselsko-oderská operace sovětské armády	171
Ribbentropovo memorandum	173
Boj o Budapešť	174

Jalta	176
Drážďanská apokalypsa	178
Vídeňská operace Rudé armády	181
Chapultepecká konference	184
Kapitulace v Casertě	186
Válečné finále na západní frontě	187
Himmlerův pokus o separátní jednání	189
Pád Berlína	191
Bezpodmínečná kapitulace Německa	194
Postup americké armády do Čech	197
Pražské povstání	199
Pražská operace sovětské armády	203
Válka pokračovala v Pacifiku	205
Okinawa	207
Vznik OSN	208
Jaderná bomba a Japonsko	211
Japonské mírové sondáže	213
Konference v Postupimi	216
Od Alamogorda k japonské kapitulaci	217
Nejistý mír	221
 Základní chronologie druhé světové války	 223
 Doporučená literatura	 232
 Mikrosvět, v němž jsem žil...	
(Rozhovor Martina Kováře s profesorem Vladimírem Nálevkou)	234
 Vladimír Nálevka – český historik a jeho práce v dobrých i zlých časech (doslov Martina Kováře)	 251

Úvod

O druhé světové válce bylo již napsáno a vydáno velmi mnoho knih. Obsáhlé historické práce, vzpomínky politiků, generálů, ale i prostých vojáků, odborné vojenské publikace s technickými parametry dobových zbraní, četné edice dokumentů aj. Tento nakladatelský boom bude zřejmě pokračovat i v budoucnu, neboť každá generace čtenářů nutně hledá a posléze i nalézá svůj vztah k dějinám. S postupem času se přirozeně mění i úhel pohledu na minulost. Na začátku 21. století se již většina soudobé světové populace narodila po roce 1945, a nebyla tak bezprostředním svědkem válečného dění. Osobní ani kolektivní paměť již nemůže být spolehlivou oporou poznání dramatických událostí 30. a 40. let minulého věku. Školní výchovou, získanými zkušenostmi a proměnlivým politickým klimatem formované historické vědomí každého jednotlivce je neustále konfrontováno s novými poznatky badatelského úsilí historiků. Zpřístupněné prameny z archivů válčících států nejen obohatily dosavadní výklad dějin druhé světové války o dosud neznámá fakta, ale inspirovaly i formulaci zcela nových otázek. Např. do jaké míry se shodovaly oba totalitní systémy 20. století, tj. nacismus a bolševismus, které se nakonec střetly ve válečném konfliktu? Jaký byl reálný rozdíl mezi nacisty okupovaným Polskem a Pobaltím, které bylo obsazeno sovětskou armádou? Lze vůbec srovnávat nacistickou genocidu Židů se Stalinovým terorem vůči národům SSSR? Znamenala účast Sovětského svazu v antihitlerovské koalici legitimitu jeho imperiální expanze? A bylo osvobození jihovýchodní a střední Evropy Rudou armádou skutečným osvobozením nebo začátkem nové poroby?

Dějiny jsou vždy záležitostí interpretace konkrétních faktů. Sovětská historiografie heroizovala – a většinou i oprávněně – boj Rudé

armády. Bez jejího přispění by byl zápas s nacistickým Německem a jeho spojenci daleko obtížnější. Ale nelze také přehlédnout, že v tomto vítězství byla již geneticky zakódována velmocenská role Sovětského svazu v poválečném období. A ona přirozená euforie z porážky třetí říše byla brzy vystřídána rozčarováním z postupu Sovětů, kteří na „osvobozeném“ území okamžitě zaváděli stalinistické pořádky. Na druhé straně účast anglosaských mocností ve válce s Osou podmiňovala celkově demokratický a osvobozenecký charakter tohoto zápasu, a to bez ohledu na totalitní charakter sovětského spojení. Zkrátka, v dějinách neexistují jednoduché otázky a samozřejmě ani jednoduché odpovědi. Ti, kteří se domnívají, že minulost lze měnit pouhým vystřídáním znamének plus a minus, se hluboce mýlí. Tak jako nelze nekriticky přijímat většinu titulů o dějinách druhé světové války vydaných v Československu před rokem 1989 – přinejmenším tyto knihy neobsahovaly tabuizovaná či sporná témata –, tak není možné souhlasit se soudobými pokusy o jakousi objektivizaci Hitlera a nacistického válečného úsilí. A nejedná se pouze o tzv. osvětimskou lež, ale i různé publikace idealizující Wehrmacht a jeho generály. Následující text je stručnou syntézou dějin druhé světové války. Na omezené ploše nebylo možné věnovat pozornost všem aspektům onoho zlého času. Autor se zaměřil pouze na základní kontury událostí, přičemž pro důkladnější uchopení zkoumané problematiky je nutné další studium alespoň v závěru doporučené literatury. Využívám této příležitosti k vyjádření díky paní dr. Olze Baranové, CSc. za její kritické přečtení textu a pomoc při jeho finální úpravě.

Vladimír Nálevka

Preludium

V horkém srpnu 1939 byla v Evropě zřetelně cítit vůně střelného prachu, ale blížící se válečný konflikt se připravoval již delší dobu. Snad od pařížské mírové konference v r. 1919, ale rozhodně od nástupu nacismu v Německu, remilitarizace Porýní, občanské války ve Španělsku, anšlusu Rakouska a mnichovské konference.

V polovině března 1939 nacisté okupovali Prahu a o týden později se zmocnili litevské Klajpedy. Předchozí námluvy s Polskem byly ukončeny a Berlín se již několik měsíců připravoval na přímou konfrontaci. Rozkaz vrchního velitelství branné moci z 3. dubna obsahoval i obecnou směrnici pro případ realizace „Fall Weiss“, tj. napadení Polska kdykoli od 1. září 1939. Vhodnou záminkou zahájení protipolské kampaně se stal Gdaňsk, který byl pod ochranou Společnosti národů. Právo na připojení svobodného města k říši figurovalo ve válečných úmyslech Wehrmachtu již od října 1938. První koncept „bílého plánu“ předložila operativní skupina generála Rundstedta již 7. května a po připomínkách byla druhá varianta projektu hotova o čtrnáct dní později. Hitler zdůraznil jeho základní myšlenku v rozhovoru s ministrem zahraničí Ribbentropem: „Předpokládáme, že konflikt s Polskem bude lokalizován. Anglie a Francie nebudou kvůli Varšavě válčit. Jestliže Poláky porazíme v krátké době, pak Anglie bude demonstrovat pouze na moři a Francie se stáhne za Maginotovu linii. Jestliže však proti očekávání vypukne evropská válka, budeme bojovat se vši rozhodností.“

Německá aktivita začala ohrožovat i bezprostřední zájmy Velké Británie na Balkáně a ve Středozeří, její tamní pozice byla navíc oslabena faktickým rozkladem regionálních obranných svazků. Možnosti odporu vůči rozpínavosti třetí říše byly v jihovýchodní Evropě prakticky vyčerpány a Chamberlainův kabinet stanul před zásadním rozhodnutím.

Sled událostí znepokojil také polskou vládu, která posléze 24. března požádala Británii o uzavření tajné spojenecké dohody. V Londýně

diskutovali o této možnosti o týden později. Rozhodlo stanovisko náčelníků štábů, kteří se shodli v názoru, že v případě války s Němcem bude Spojené království potřebovat polského spojence. Premiérova formulace jednostranné záruky sice nebyla kategorická, ale britsko-polské komuniké z 6. dubna otvíralo cestu k uzavření finální smlouvy. V témže čase obsadila italská armáda Albánii a Velká Británie garantovala bezpečnost Rumunska, Turecka a Řecka. Dne 13. dubna Francie aktualizovala spojeneckou smlouvu s Polskem z října 1925. Hitler odpověděl tím, že 28. dubna anuloval německo-polský pakt o neútočení z ledna 1934 a anglo-německou námořní dohodu z r. 1935. V této situaci se nutně musela minout účinkem Rooseveltova mírová výzva. Spojené státy požádaly v polovině dubna Německo a Itálii, aby se veřejně zavázaly, že v nadcházejícím desetiletí nepodniknou násilné akce proti jedenatřiceti vyjmenovaným zemím. Zatímco Mussolini odbyl Rooseveltův návrh poznámkou o prezidentově progresivní paralýze, Wilhelmstrasse oslovila „údajně ohrožené státy“ a po jejich odmítnutí severoamerické iniciativy mohl Hitler před Říšským sněmem v Krollově opeře otevřeně označit F. D. Roosevelta za válečného štváče.

V květnu bylo mezi francouzským a polským generálním štábem dohodnuto, že čtvrtý den po vyhlášení mobilizace budou na západě provedeny útočné operace s omezeným cílem a patnáctého dne se s plným nasazením zaútočí na německé linie. Jestliže však Poláci ve svých vojenských plánech skutečně počítali s rychlou pomocí Západu, pak již v červenci 1939 britský Výbor náčelníků štábů jasně upozornil Výbor imperiální obrany, že osud Polska bude zcela záviset na konečném výsledku války. Britská strategie přitom stále vycházela z memoranda náčelníků tří štábů ozbrojených složek z 2. prosince 1937, které analyzovalo schopnosti a možnosti branné moci Spojeného království. V hierarchii priorit byla zdůrazněna záštita metropole, ochrana obchodních spojů impéria a udržení svazků se zámořskými teritorii. Teprve na posledním místě byla uvedena možnost aliance s přátelskými státy v Evropě. V závěru memoranda konstatovali náčelníci štábů, že britské síly jsou naprosto nedostatečné

a nemohou odpovědně hájit veškerá území a zájmy impéria od západní Evropy přes Středozeří až na Dálný východ. Tato skepse objektivně podpořila Chamberlainovu politiku usmíření a premiér také neustále prohlašoval, že „Anglie nemůže souběžně čelit Německu, Itálii a Japonsku“.

Dne 22. května stvrdil italský ministr zahraničí Ciano svým podpisem vojenskou konvenci s Německem, které tak získalo v tzv. Ocelovém paktu bílo šek pro připravované tažení proti Polsku. Mussoliniho Itálie, jejíž strategické postavení se výrazně zlepšilo po vítězství frankistů ve Španělsku, vázala britskou přítomnost ve Středozeří. O den později, 23. května vystoupil A. Hitler se zásadním projevem na shromáždění velitelů všech složek ozbrojených sil. Ve vůdcově pracovně chyběl z vojenské elity pouze H. Göring, který byl na dovolené u Jaderského moře. Gdaňsk měl být pouze začátkem boje o rozšíření životního prostoru na východě: „Opakování české varianty nepřichází vůbec v úvahu. Tentokrát dojde k válce. Srážka s Polskem bude úspěšná jedině tehdy, bude-li Západ vyloučen ze hry. Jestliže to nebude možné, pak bude výhodnější udeřit proti Západu a současně rychle skoncovat s Polskem.“

Koncem června podepsal generál Keitel „Přípravy na Fall Weiss“, které již obsahovaly časový rozvrh válečných akcí. Polské síly v západních částech země měly být zničeny souběžnými útoky německých armád, vedeným ze Slezska, Pomořanska a Východního Pruska. Mezitím nacisté znásobili provokace v Gdaňsku a Goebbelsův tisk zahájil rozsáhlou kampaň směřující k „ochraně terorizovaných“ soukmenovců v Polsku. Součástí této konfrontace bylo i rozehrání složité politické hry s Moskvou, která měla být zainteresována na společném postupu vůči Varšavě.

Na úterý 22. srpna byla na Berghof svolána další porada velitelské špičky říšské branné moci. Její průběh si zaznamenal do svého deníku generálplukovník Halder. Ve stručných formulacích rekapituloval Hitlerovy závěry: „Poměr Polsko-Německo je nadále neudržitelný. Naše návrhy ohledně Gdaňska a koridoru byly na popud Anglie odmítnuty. Nyní musíme udeřit. Jde o zničení Polska, o rozdrčení jeho

životní síly. Nejde o dosažení určité linie nebo o nové hranice, ale o zničení nepřítele, o které se musí usilovat stále novými cestami. Vítěz není nikdy interpelován, zda byly jeho důvody oprávněné. Nejde o to mít na své straně právo, ale výlučně o vítězství.“ Válka měla začít 26. srpna a Hitler se zmínil i o připravované Ribbentropově cestě do Sovětského svazu a o nadcházejícím podpisu významné smlouvy: „Nyní mám Polsko přesně tam, kde jsem ho chtěl mít. Obávám se pouze toho, aby se mi nějaký Schweinehund na poslední chvíli nenabídl za zprostředkovatele.“ Poté co obdržel zprávu o uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení, potvrdil Hitler v noci z 23. na 24. srpna datum útoku na 26. srpna 1939.

Sovětsko-německý pakt o neútočení

Součástí nacistické přípravy válečného konfliktu bylo i rozehrání složité politické hry s Moskvou, která měla být zainteresována na izolaci, porážce a posléze i dělení polského státu. Stalin se po Mnichovu zřekl myšlenky kolektivní bezpečnosti, které ostatně nikdy nedůvěřoval, a opět se vrátil k tradičnímu využívání rozporů mezi jednotlivými západními mocnostmi a k prosazování vlastních záměrů a cílů. Od konce roku 1938 programově sledoval obnovu imperiálních hranic i vlivu někdejšího carského Ruska a nikterak se netajil svým požadavkem revize dosavadních hraničních linií Sovětského svazu. V tomto ohledu revidoval i předchozí kritický přístup k nacistickému Německu a pozitivně reagoval na Hitlerův vstřícný signál z ledna 1939, kdy nebylo možné přehlédnout kancléřovu přátelskou konverzaci se sovětským velvyslancem Merekalovem na novoročním přijetí diplomatického sboru. Na XVIII. sjezdu VKSb v březnu 1939 se Stalin vyhnul jakémukoli hodnocení zahraniční politiky Německa a Itálie a naopak ostře napadl Velkou Británii a Francii. Berlín tuto iniciativu akceptoval a Ribbentropův hospodářský expert dr. Schnurre obnovil německo-sovětské obchodní rozhovory, které se mj. týkaly i zastavených dodávek zbrojního materiálu z plzeňské Škodovky. Počátkem května

byl odvolán lidový komisař zahraničních věcí Maxim Litvinov a do jeho křesla usedl Stalinův blízký spolupracovník Vjačeslav Molotov. Litvinovův pád nacisté správně pochopili jako zřetelnou zprávu o konci jedné etapy sovětské zahraničněpolitické orientace. Depeše německého velvyslanectví v Moskvě zdůraznila v této souvislosti, že Molotov – na rozdíl od Litvinova – není Žid.

Myšlenku sovětsko-německého dialogu vytrvale prosazoval Ribbentrop, a to i proti mínění staré stranické elity, především A. Rosenberga a H. Göringa. V první májové dekádě soustavně přesvědčoval Hitlera o vhodnosti pozitivní reakce na změnu v Moskvě. Vůdce posléze souhlasil s otevřením prostoru pro ekonomickou spolupráci. Německý velvyslanec Schulenburg informoval v polovině května Molotova, že „říšská vláda má mimořádně velký zájem na řešení hospodářských vztahů se Sovětským svazem“. Lidový komisař zahraničí ovšem posunul diskutované téma do jiné roviny, když tato jednání podmínil politickou dohodou. Ribbentropův aparát byl ochoten o této možnosti diskutovat, ale Hitler se prozatím k případnému politickému vyústění probíhajících rozhovorů choval zdrženlivě. S podezřením sledoval diplomatické hry mezi Sovětským svazem a západními demokraciemi, přičemž možnou pojistkou proti nežádoucím výsledkům trojstranných porad o případné vojenské spolupráci se stal obnovený kontakt s Velkou Británií. Chamberlainovi důvěrníci – Horace John Wilson, Robert Hudson a Charles Rodin Buxton – jednali od června s různými německými autoritami, např. s Göringovým zmocněncem pro čtyřletý plán Dr. Helmutem Wohlthatem, o uzavření dalekosáhlé dohody mezi Británií a Říši, která se měla týkat rozdělení zájmových sfér. V téměř nepřehledné šachové hře evropské politiky v horkém létě roku 1939 byla tato iniciativa ovšem jen jednou z možností alternativního tahu, ale ničím více.

Mezitím stále pokračovala německo-sovětská výměna názorů a debaty o modalitách ekonomických relací, ale na sklonku června byla tato diskuse náhle přerušena. Moskva tak negativně zhodnotila nedávné uzavření nonagresních smluv mezi Německem, Lotyšskem a Estonskem. Nicméně vzdor netrval příliš dlouho. Stalina zřejmě

znervóznila zjevná neochota Velké Británie více se angažovat ve vleklém jednání o uzavření obranné koalice se Sovětským svazem. Navíc „Hospodář“ již vymezil svůj zájem o Pobaltí, Finsko, Polsko a Rumunsko, a obě demokracie stále odmítaly přenechat tyto státy sovětské péči, zatímco některé signály z Berlína tuto možnost nevylučovaly. Takže 18. července navštívil Schnurreho sovětský obchodní zástupce v Berlíně Babarin a navrhl mu oživení stagnujících rozhovorů. Následující bilaterální konverzace v obou hlavních městech již získala potřebný politický rozměr a němečtí diplomaté tlumočili sovětským partnerům klíčový Ribbentropův vzkaz, že „od Baltu až po Černé moře neexistuje mezi našimi zeměmi problém, který by nemohl být vyřešen“. Konkrétní nabídku na dělení Polska a Pobaltí předložil Schulenburg Molotovovi 3. srpna. Hitler finalizoval přípravy k válce a Ribbentrop dostal zelenou k uzavření příslušné dohody s Moskvou, jejímž obsahovým jádrem měla být parcelace Polska a vymezení sfér vlivu. K překvapení Berlína však Kreml reagoval zdrženlivě. Zdá se, že Sověti chtěli zvýšit svou cenu, a tato kalkulace jim vyšla. Hitler nyní sváděl souboj s časem. Armádní velení požadovalo, aby válečná operace byla zahájena – s ohledem na očekávané podzimní plískanice na polském bojišti – již 25. nebo 26. srpna, a říšský kancléř neměl ještě zabezpečené politické jištění rychle se blížícího konfliktu. Schulenburg měl proto Molotovovi předat nótu své vlády s dalekosáhlými nabídkami – uzavření paktu o neútočení na 25 let, zprostředkování v konfliktních sovětsko-japonských vztazích, příznivé řešení všech vzájemných problémů a respektování sovětských představ o zájmových sférách. Molotov přijal německého tituláře až 17. srpna večer a pokračoval v dosavadní nátlakové taktice, která těžila z německého spěchu. Ještě před případným podpisem paktu, rozšířeném o tajný protokol s přesným vymezením sovětské sféry vlivu, měla být signována velkoryse koncipována obchodní dohoda.

Velvyslancova depeše o průběhu této čtvrtěční schůzky zastihla Hitlera a Ribbentropa na Berghofu; vůdce reagoval silně popudlivě a prohlásil, že další odklad požadované finální tečky již není možný. Hrabě Schulenburg byl obratem vyzván k novým aktivitám. Uspěl až

19. srpna večer, kdy mu bylo Molotovem sděleno, že pokud bude příštího dne podepsána bilaterální obchodní dohoda, může Ribbentrop přiletět do Moskvy 26. nebo 27. srpna. Současně obdržel text sovětské verze paktu o neútočení. Stalin později Churchillovi řekl, že právě tehdy, 19. srpna odpoledne ztratil důvěru ve Velkou Británii a Francii. Byla to přirozeně výmluva, byť byla hájena tehdejší zprávou o konečném odmítnutí Varšavy, jež se definitivně rozhodla nespolupracovat se sovětskou armádou. Stalin se rozhodl pro specifickou obnovu Rapalla z r. 1922 již na přelomu let 1938 a 1939 a všechny pozdější „hry na labutě a pávy“ mu měly zajistit pouze a jen maximální zisk.

Nacisté přijali sovětskou výzvu. Ještě v noci z 19. na 20. srpna byla v Berlíně podepsána obchodní dohoda, ale navržené termíny Ribbentropovy cesty do Moskvy Němcům nevyhovovaly. Válka měla začít 26. srpna a do té doby muselo být jasno. Proto Hitler napsal Stalinovi 20. srpna osobní dopis, ve kterém souhlasil se všemi sovětskými návrhy ohledně vymezení ruského zájmového prostoru – byl ochoten i ke koncesím v oblasti úžin, ale současně požadoval, aby jeho ministr zahraničí mohl přiletět do Moskvy již v nejbližších dnech, nejpozději 23. srpna. Stalin odpověděl kladně, ale po celou dobu napjatého očekávání této depeše byl Hitler na pokraji nervového kolapsu.

V časném odpoledni 23. srpna 1939 přistál Ribbentropův zvláštní letoun na moskevském letišti. Po krátkém odpočinku německé delegace byl v Kremlu – za Stalinovy přítomnosti – projednán text paktu o neútočení a zpřesněny formulace tajného protokolu. Parcelace Polska byla vedena podél břehů Narewu, Visly a Sanu; sovětský zájem v Pobaltí byl vymezen severní hranicí Litvy a Německo vyjádřilo dezinteres i o oblast Besarábie. Moskevská jednání ukončila slavnostní recepce s vodkou a kaviárem a ve dvě hodiny v noci na 24. srpna byly oba dokumenty podepsány ministry zahraničí Ribbentropem a Molotovem. Stalin připil na Hitlerovo zdraví a Ribbentrop se po návratu do Berlína netajil tím, že se v někdejších carských komnatách cítil jako mezi svými parteikameraden. „Stalin je přesně takový jako vy, mein Führer. Je neuvěřitelně mírný – vůbec se diktátorovi nepodobá.“

Poslední dny míru

Ribbentropův předpoklad, že uzavřením sovětsko-německého paktu bude z politické hry vyřazena Velká Británie, se nesplnil. Naopak, v nově vzniklé situaci byla urychleně aktualizována otázka anglo-polské spojenecké dohody. Od konce dubna odkládal totiž Londýn konečný podpis připravované smlouvy, přestože Poláci zoufale usilovali o její finalizaci. V pátek 25. srpna však ministr zahraničí Halifax oznámil polskému vyslanci v Londýně Raczynskému, že „dohoda může být okamžitě signována“. Titulář vzápětí telefonicky konzultoval tuto otázku s Beckem a po jeho souhlasu byla ještě téhož dne v 17.15 anglo-polská dohoda podepsána. Dokument obsahoval osm článků a tajný protokol, který konkretizoval všeobecně laděný text smlouvy a byl zaměřen proti Německu. Ve svých pozdějších pamětech se Halifax pokusil bagatelizovat význam garancí i smlouvy z 25. srpna tvrzením, že ani Poláci si nečinili o britské vojenské pomoci iluze, a klasifikoval garance jako pouhé politické gesto. Polská vláda však brala západní pomoc vážně a neměla pro taktické obraty britské politiky příliš velké pochopení.

Zpřístupněné dokumenty z britských archivů objasnily i bezprostřední příčinu náhlého rozhodnutí Chamberlainova kabinetu. Onoho 25. srpna – krátce po 13. hodině – obdržel Halifax spěšný telegram z velvyslanectví Spojeného království v Berlíně. Henderson v něm svou vládu informoval o Hitlerově projevu na Berghofu z 22 srpna, o přípravě pohraničních provokací v Horním Slezsku a o předpokládaném zahájení války nadcházející sobotu ráno. Podpis anglo-polské dohody měl ještě v posledním okamžiku zachránit mír. Henderson měl svou zprávu z dobrého pramene. Nacisté se sice snažili maximálně utajit konkrétní přípravy agrese, včetně textu Hitlerova projevu, ale podplukovník Abwehru Hans Oster sdělil základní údaje Hermanu Maasovi, který okamžitě vyhledal vedoucího kanceláře Associated Press v Berlíně a pracovníka britské tajné služby Louise P. Lochnera. Oster i Maas, členové protihitlerovské důstojnické opozice, často používali Lochnerových služeb k předávání závažných informací vládě Jeho Veličenstva.

V pátek 25. srpna se krátce po poledni uskutečnil také rozhovor mezi Hitlerem a velvyslancem Hendersonem. Rozmluva trvala necelou hodinu a proběhla v neobvykle klidném tónu. Hitler nejprve slovně zaútočil na Poláky, přičemž výrok o „makedonských poměrech“ na německo-polském pomezí vešel do historického folklóru. Sir Neville Henderson vyslechl i velkorysou nabídku na garanci integrity Britského impéria, téměř neskutečně zněla i kancléřova slova o „rozumném omezení zbrojení“. Tato teze byla vyřčena v okamžiku, kdy do gdaňského přístavu připlula školní loď německého válečného námořnictva „Schleswig-Holstein“, údajně na přátelskou návštěvu. Stará bitevní loď z roku 1906 již nemohla konkurovat moderním válečným obrněncům, ale její čtyři 280milimetrová děla nebezpečně ohrožovala polskou základnu na Westerplatte. Navíc v podpalubí skrývala úderný oddíl námořní pěchoty.

Půl hodiny po skončení rozhovoru s Hendersonem Hitler rozhodl o zahájení válečné akce proti Polsku. Před podvečerní návštěvou francouzského velvyslance Coloundra se však dozvěděl o podpisu a obsahu anglo-polské dohody. Zpráva zapůsobila. Po 18. hodině byl odvolán aktivační rozkaz a postupně byla zastavena většina nastupujících jednotek. Příkaz nezastihl pouze diverzní skupinu poručíka Herznera, která měla speciální úkol v prostoru Jablunkovského průsmyku. (Po celý nadcházející den se snažila udržet kontrolu strategicky důležité železniční tratě a marně očekávala příchod hlavních sil ze Žiliny.) Hitler obhajoval své rozhodnutí potřebou časové rezervy pro další diplomatická jednání, ale ve skutečnosti usiloval o narušení polských spojeneckých svazků.

Od 23. srpna se rozvíjela i tzv. kyvadlová diplomacie švédského průmyslníka Birgera Dahleruse, který z Göringova pověření cestoval mezi Londýnem a Berlínem a sondoval stanoviska odpovědných osobností. Švédovy diplomatické cesty získaly nový smysl zejména po uzavření anglo-polské dohody, kdy směřovaly k uvolnění britsko-polských vztahů. V neděli 27. srpna odletěl Dahlerus na Britské ostrovy a odevzdal Chamberlainovi Hitlerovy návrhy: Německo si přeje uzavřít alianci se Spojeným královstvím. Německo se také

zavazuje k péči o polský národ. Je třeba dosáhnout dohody o navrácení německých kolonií. Británie pomůže Německu získat Gdaňsk a polský koridor. Bude nutné dosáhnout dohody o nakládání s německými menšinami v Polsku. Německo se zavazuje bránit svými vojáky i Britské impérium. Okamžitá odpověď na Hitlerovo vyděračské memorandum se skládala ze tří bodů: Londýn navrhl zahájení přímých německo-polských rozhovorů o otázce hranic a menšin. Nové polské hranice měly být garantovány nejen Německem, ale všemi evropskými mocnostmi. Vláda Jeho Veličenstva odmítla německou pomoc při obraně svých držav. Tento obratně sestavený dokument, který přivezl 28. srpna večer do Berlína sir Neville Henderson, obsahoval jak potvrzení záruk Polsku, tak nabídku širší dohody s Německem.

Britského velvyslance očekávali v říšském kancléřství ve 22 hodin. Jeho úřad však nestačil včas dokončit německý překlad anglické nóty, a tak titulář přijel o půl hodiny později. Setkání proběhlo v úzkém kruhu: Hitler, Ribbentrop, Henderson a tlumočník, dr. Schmidt. Ovzduší bylo přátelské. Říšský kancléř byl neobvykle vstřícný, prohlásil však, že bude uspokojen pouze návratem Gdaňska, celého koridoru a úpravou hranic ve Slezsku. Poslední požadavek byl novým faktorem a dokumentoval promyšlenost režie stupňovaného německého tlaku. Na závěr nočního setkání Hitler přislíbil, že bude okamžitě reagovat, ale odpověď na britskou nótu z 28. srpna nechal téměř celý příští den ležet na svém psacím stole, ačkoli jinak neustále zdůrazňoval časovou tíseň. Byl to záměr, který měl stresovat především Varšavu. Henderson byl pozván do nové budovy říšského kancléřství až v úterý 29. srpna po 19. hodině. Na rozdíl od minulého setkání vládla v rozlehlé Hitlerově pracovně napjatá atmosféra. Vůdce okamžitě demonstroval své rozhořčení nad dalšími „masakry v Polsku“ a k Hendersonovi se choval velmi odměřeně. Obsahovým jádrem německé odpovědi byl souhlas se zahájením rozhovorů s Varšavou, ale její zmocněnec měl přijet do Berlína již následujícího dne. Celé toto večerní divadlo mělo sloužit k dezinformaci britské politiky a světového veřejného mínění. Hitler již definitivně rozhodl o zahájení války

1. září, „mnichovská“ varianta byla pohřbena a další diplomatické tance byly již zcela podřízeny potřebám vojenské strategie.

Varšava odmítla vyslat do Berlína ministra Becka nebo kohokoli jiného na stejné úrovni. Britský velvyslanec ve Varšavě sir Howard Kennard hlásil do Londýna: „Poláci nepochybně budou raději bojovat a podlehnou, než aby se pokořili, zvláště po příkladech Československa, Litvy a Rakouska.“ Téhož dne, tj. 30. srpna, Polsko také mobilizovalo a německá armáda dokončila poslední přípravy k útoku.

Foreign Office přihlédl k textu Kennardovy depeše při koncipování dalšího memoranda pro německou vládu. Nový dokument zdůrazňoval význam přímého jednání sporných stran, požadoval garanci polských životních zájmů a pochyboval o možnosti reálného německo-polského kontaktu již 30. srpna. Britský kabinet navrhoval normální diplomatický postup – vypracování modalit rozhovorů, určení místa schůzky a vlastní výměnu názorů. Po dobu diplomatických jednání se měly obě vlády vzdát násilných akcí, respektovat územní nedotknutelnost a dojednat *modus vivendi* pro Gdaňsk. V textu ovšem scházelo potvrzení britského zájmu na zachování územní integrity Polska. Možný souhlas se změnou statusu Gdaňska vytvářel prostor pro italskou iniciativu ve smyslu nového Mnichova.

Henderson přinesl toto memorandum na Wilhelmstrasse 76 několik minut před půlnocí 30. srpna. Německé ultimátum Polsku již prakticky vypršelo. Jelikož Hitler odmítl další setkání s velvyslanцем, očekával jej ve staré Bismarckově pracovně Joachim von Ribbentrop. Ačkoli Henderson mohl hovořit ve své mateřštině, vybral si na důkaz dobré vůle němčinu, třebaže ji neovládal zcela dokonale. Zahájil upozorněním, že by bylo nerozumné očekávat od vlády Jeho Veličenstva, že by byla schopna během 24 hodin zařídit vyslání polského delegáta do Berlína. Ministr okamžitě vybuchl: „Lhůta už vypršela, a kde je tedy Polák, kterého vaše vláda chtěla obstarat?“ Brit nereagoval a odevzdal svému partnerovi stručné osobní poselství Neville Chamberlaina, které rekapitulovalo anglické kroky ve Varšavě. Na okraj tohoto dokumentu Henderson poznamenal, že „jeho vláda požádala polský kabinet o umírněný postup a doufá, že Německo

zaujme obdobný postoj“. Ribbentrop stroze odpověděl: „Provokatéry jsou Poláci, a nikoli my. Pokud se v této věci obracíte na nás, pak jste na špatné adrese. Britská iniciativa přinesla až dosud jediný výsledek – polskou mobilizaci.“

V tomto tónu konverzace pokračovala. Henderson se pokusil přecíst britské memorandum, ale byl neustále přerušován. Po Ribbentropově výroku, že „situace je zatraceně vážná“, si oba muži málem nafackovali. V další fázi rozhovoru Ribbentrop vytáhl z kapsy kus papíru a začal z něho číst německé návrhy na řešení vztahu k Polsku. Henderson příliš neposlouchal, po předešlé hádce se obtížně soustřeďoval a předpokládal, že posléze obdrží oficiální text dokumentu. Ministr ho však nemínil, ba nesměl dát z rukou. Podle Hitlerova příkazu směl britskému velvyslanci pouze tlumočit jeho obsah. Henderson nakonec navrhl, aby Ribbentrop povolal polského velvyslance v Berlíně a odevzdal mu ony německé požadavky. Ten však za svou osobu odmítl a přenechal všechna rozhodnutí Hitlerovi.

Poslední německý projekt na řešení „polské krize“ měl jen propagandistický charakter. Hitler to ostatně později potvrdil: „Potřeboval jsem alibi především pro německý národ, abych mu dokázal, že jsem dělal vše pro udržení míru. Proto jsem vypracoval velkorysý návrh na řešení otázky Gdaňska a koridoru.“ Klíčové body „velkorysého návrhu“ směřovaly proti Varšavě. Likvidovaly polské pozice na Baltu, navrhovaly uspořádání plebiscitu v koridoru, přičemž do něho zahrnovaly většinu území v Pomořanech. Smysl celé hry byl jasný. Komédie s návrhy měla zkomplikovat jejich případné odevzdání Polsku. Berlín by pak mohl postavit Poláky do role podněcovatelů války, jelikož v napjaté situaci odmítli „mírové návrhy“ a nedostavili se k jednání.

Ve čtvrtek 31. srpna ve 12 hodin 40 minut překročilo nacistické Německo svůj Rubikon. Adolf Hitler podepsal v říšském kancléřství poslední rozkaz ke vpádu do Polska – Směrnici č. 1 pro vedení války. Podvečerní návštěva polského tituláře Lipského na Wilhelmstrasse byla již jen pouhou formalitou.

Nad ránem 1. září 1939 zahájila děla bitevní lodi „Schleswig-Holstein“ palbu na Westerplatte. Po šesti minutách zaútočila pěchota.

Začala druhá světová válka. V dopoledním projevu před říšským sněmem oznámil Hitler anexi Gdaňska, ale pečlivě se vyhnul formulaci o vyhlášení války. Hovořil pouze o odvetě za „násilné akce Polska“. Stále doufal v izolovaný konflikt a rychlé vítězství. S napětím očekával reakci západních mocností. Předpokládal, že Velká Británie a Francie se zaleknou perspektivy velké války a své závazky vůči Varšavě nedodrží. Zpočátku se situace vyvíjela podle Hitlerovy kalkulace. Obě demokratické mocnosti sice předaly Německu v dopoledních hodinách 1. září varovné nóty, ale souběžně stále jednaly s Itálií o uspořádání „konference o Polsku“. Nakonec zabránil novému Mnichovu především Hitler, který byl již odhodlán válčit.

Na druhé straně postavení vlád Francie a Velké Británie nebylo jednoduché. Proti další kapitulaci se postavila velká část domácího i světového veřejného mínění. Navíc – agrese v Polsku se již dotýkala životních zájmů obou velmocí. Všechny tyto faktory donutily jak Chamberlainovu, tak Daladierovu vládu vyhlásit 3. září 1939 nacistickému Německu válku.

Čtvrté dělení Polska

Pro polské tažení měl generál Walter von Brauchitsch k dispozici 60 divizí s jedním a půl milionem mužů, kteří byli rozděleni do dvou armádních skupin – „Sever“ a „Jih“. Jejich cílem bylo zničení většiny protivníkových sil v prostoru na západ od Visly a obsazení Varšavy. Poláci byli připraveni hájit hlavní obrannou linii podél toku řek Biebrza, Narew a Visla. Již první pohraniční střety ukázaly velký rozdíl mezi moderními bojovými prostředky Wehrmachtu a zaostalou výzbrojí agrárního státu. Odvážní polští huláni marně útočili na postupující německé tanky a statečně bojující pěší jednotky nedokázaly dlouhodobě vzdorovat masivním úderům říšské branné moci. Ve dnech 10. až 11. září se zhroutila obrana v povodí velkých toků a Němci východně od Varšavy postupně obklíčili a posléze i rozbili obě klíčová polská armádní uskupení „Poznaň“ a „Pomořany“. V tomto okamžiku byla

také naplněna litera německo-sovětského paktu o neútočení a 17. září překročila východní hranice zoufale bojujícího Polska Rudá armáda. Její svazky překonaly poměrně slabý odpor pomezího krytu a postoupily na předem dohodnutou demarkační linii Pisa, Narew, Visla a San. Sovětská vláda tuto agresi odůvodnila nutnou ochranou běloruské a ukrajinské populace. V noci na 18. září se nejvyšší polské vládní a vojenské instituce přesunuly do Rumunska. O týden později se vzdala Němci obklíčená Varšava a v Moskvě dohodnuté rozdělení „ohavného zplozence versailleské smlouvy“ bylo dokončeno podpisem „Smlouvy o hranicích a přátelství“ z 28. září 1939. Stalin, výměnou za odstoupení části Sověty obsazeného polského území, získal volné ruce v Litvě. Rezolutně odmítl Hitlerův návrh na vytvoření jakéhosi „zbytkového“ Polska. To mělo definitivně zmizet z mapy Evropy a symbolickou tečkou za jeho čtvrtým dělením se stala společná přehlídka „vítězů“ – Wehrmachtu a Rudé armády – v Brestu Litevském. Poslední bojeschopná armádní skupina „Polesí“ však složila zbraně až 5. října.

Mezitím – 29. září 1939 – rezignoval v „rumunské pasti“ dosavadní polský prezident Ignacy Mosciski a jmenoval svým nástupcem dosavadního velvyslance v Londýně Edwarda Raczyńského. Také vláda Felicjana Slawoje-Składkowského podala demisi a nová hlava poraženého, ale nekapitulujícího státu pověřila sestavením exilového kabinetu generála Władysława Sikorského.

Po ukončení vojenských operací přikročily obě vítězné mocnosti k reorganizaci okupovaných území. Hitlerovým výnosem z 8. října byly do třetí říše inkorporovány Pomořany, Velkopolsko a část Slezska. Později se integrace týkala ještě Lodže, severního Mazovska a Suwałska. V nově zřízených župách „Velkopolsko“ (Watrhegau) a „Gdaňsk-Západní Prusko“ (Danzig-Westpreussen) okamžitě proběhly etnické čistky. Na zbytku německého záboru byl 12. října vyhlášen Generální gouvernement s hlavním městem Krakovem a dvanácti miliony obyvatel. Jeho teritorium se mělo v čase nadcházejících migračních pohybů stát jakousi „odpadní jámou“ říše a finální stanicí pro vysídlovanou židovskou populaci. Cílená perzekuce směřovala ke zničení polské politické, kulturní a vědecké elity.

Také Sověti neztráceli čas. Okamžitě organizovali pod záštitou NKVD „volby“ do tzv. Lidových shromáždění ve Lvově a v Białystoku. Podle předem daného scénáře se obě nově vzniklá seskupení obrátila na Nejvyšší sovět SSSR se žádostí o připojení západní Ukrajiny a západního Běloruska k příslušným svazovým republikám. Ve dnech 1. a 2. listopadu 1939 bylo této žádosti vyhověno a někdejší polská východní území se stala nedílnou součástí Stalinova impéria. S krátkým časovým odstupem probíhala i sovětizace celého prostoru se všemi doprovodnými jevy třídního teroru, nacionalizace majetku či násilného šíření komunistické ideologie. (V březnu 1940 rozhodlo politické byro ÚV VKSb o fyzické likvidaci většiny zajatých polských důstojníků.)

Přibližně v téže době, tj. na přelomu září a října 1939, zahájila Moskva diplomaticko-vojenskou ofenzivu v Pobaltí, která měla vytvořit potřebnou základnu pro jeho pozdější anexi.

Zápas o Pobaltí

Vlastnický vztah k Pobaltí se stal konstantou imperiální politiky carského Ruska. Ale i pro ruské liberály znamenala případná ztráta Baltu děsivé nebezpečí pádu do hlubin Asie. Ani bolševici se nikdy nesmířili se samostatností Litvy, Lotyšska, Estonska, či Finska a netajili se svou snahou o politickou kontrolu celého regionu, který chápali jako součást bezpečnostního předpolí sovětského státu. Molotov v této souvislosti charakterizoval pobaltské republiky jako „drobečky na ubrusu západoruské nížiny“. Příznivá situace pro realizaci Stalinových mocenských ambicí, tj. obnovení původních hranic samoděržaví, se vytvořila po srpnovém podpisu paktu s nacistickým Německem. Jeho tajný protokol vymezil sféry zájmů a umožnil průnik Rudé armády na území Polska a Besarábie, do Pobaltí a Finska. Dohody s Berlínem sice nikterak nedefinovaly politický status Pobaltí, ale respektováním zájmů Sovětského svazu vytvářely prostor pro následnou moskevskou režii vývoje událostí.

Mezi 28. zářím až 10. říjnem 1939 podepsali Rusové s Estonskem, Lotyšskem a Litvou smlouvy o „vzájemné“ pomoci při ochraně proti vnější agresi. Znění všech tří dokumentů bylo prakticky shodné; vedle zveřejněného textu byly signovány i tajné dodatky, které precizovaly podmínky sovětské přítomnosti na teritoriu jednotlivých republik. V Estonsku se mj. jednalo o námořní a letecké základny na ostrovech Sarema (Õsel), Chiuma (Dagö) a v přístavu Paldiski. V Lotyšsku se Rudá armáda rozmístila v Lijepaji (Libava) a ve Venstpilsu (Vindava). Dále získala právo na rozmístění pobřežních baterií nutných pro zabezpečení Řížského zálivu. Ve smlouvě s Litvou byla zahrnuta klauzule o společné obraně litevských hranic. Kaunasu byla následně postoupena oblast Vilna (Vilnius), kterou sovětská armáda obsadila v průběhu polského tažení.

Tyto aktivity nevyvolaly velký mezinárodní odpor. Evropa byla ještě v šoku po bleskové porážce Polska a Hitler v projevu z 6. října opět zdůraznil, že Německo má v Pobaltí pouze hospodářské, a nikoli politické cíle. (Do jara roku 1941 nacisté uskutečnili odsun tzv. úlomků německého národa; z Estonska odvezli téměř 13 000 soukmenovců, z Lotyšska více než 47 000 a z Litvy 53 000 osob německé národnosti.) Charakteristická byla Churchillova reakce. V důvěrném rozhovoru se sovětským velvyslancem v Londýně Majským prohlásil, že Moskva má plné právo na strategickou obranu východního pobřeží Baltu.

Tamní státy byly nyní pod trvalým tlakem. Pokusem o nalezení východiska z patové situace byla prosincová porada ministrů zahraničních věcí v Tallinu o utužení vzájemné vojenské spolupráce. SSSR však interpretoval její výsledky jako nepřátelský akt, odporující liteře nedávno uzavřených bilaterálních smluv.

Na vážné komplikace však sovětská politika narazila ve Finsku. Odmítnutí Finů vzdát se strategicky cenných území na přístupech k Leningradu vedlo 29. listopadu 1939 k sovětskému útoku. Moskvou iniciovaný vznik tzv. dělnicko-rolnické vlády měl usnadnit předpokládanou anexi finského státu. V zimní válce však Rudá armáda selhala a Finové ubránili – byť za cenu těžkých územních ztrát – svou nezávislost. Stalinské čistky z konce 30. let zlikvidovaly téměř celý

důstojnický sbor sovětské branné moci a velitelskou pravomoc převzali primitivní hlupáci typu Semjona Buďonného či Klimenta Vorovičova, jejichž vojenský rozhled byl ohraničen zahnutou čepelí kozácké šavle. V zimní válce názorně prokázali naprostou nekompetentnost. Zcela selhalo zásobování polních jednotek a svazky přesunuté k Leningradskému vojenskému okruhu z Ukrajiny či Běloruska nebyly vycvičeny k boji v podmínkách severu. Velká Británie a Francie uvažovaly o možné pomoci napadenému Finsku, připravovaly mj. útok proti ropným polím v Zakavkazsku, ale poté co se Rusům nakonec podařilo prolomit Mannerheimovu linii, válka rychle spěla ke svému konci. Dne 12. března 1940 byla podepsána sovětsko-finská mírová smlouva a následujícího dne byly zastaveny bojové akce. Rudá armáda ztratila více než 200 000 vojáků, Finové 26 000. Sověti se museli spokojit pouze ze ziskem Karelské šíje, Petsama a přístavu Viipuri (Vyborg). Již 14. prosince 1939 byl Sovětský svaz vyloučen ze Společnosti národů.

Na jaře roku 1940, zřejmě i v souvislosti s neočekávaným průběhem německé ofenzivy na Západě a faktickým neúspěchem ve válce s Finskem, se Stalin rozhodl pro přímý zábor Pobaltí. Scénář událostí byl opět shodný pro všechny tři republiky. Nejprve V. M. Molotov odevzdal v polovině června diplomatickým zástupcům Estonska, Lotyšska a Litvy v Moskvě protestní nóty ohledně „soustavného porušování smluv o vzájemné pomoci“. Žádal okamžité provedení vládních změn a zároveň oznámil přesun nových sovětských jednotek na území jednotlivých republik. Souběžně bylo aktivováno komunistické podzemí, které ve velkých městech Pobaltí organizovalo prosovětské demonstrace.

Dne 15. června 1940 začala Rudá armáda obsazovat Litvu. Kabinet prezidenta A. Smetony uprchl do Německa a moci se ujala levicová vláda Justase Paleckise. O dva dny později překročily sovětské oddíly hranice Lotyšska. Dosavadní autoritativní premiér Ulmanis se pokusil o odpor, ale již 20. června odstoupil a do čela nové administrativy byl postaven středoškolský profesor A. Kirchenstein. Naprosto shodně proběhla i vládní změna v Estonsku, kde po vojenské okupaci

padl Pätsův režim a prosovětskou vládu vytvořil Johanes Varese. Komunisté, podpoření přítomností intervenční armády a organizování složkami NKVD, dosáhli změn v zastupitelských sborech. Ty pak prohlásily Estonsko, Litvu a Lotyšsko za sovětské republiky a požádaly o přijetí do svazku SSSR. Nejvyšší sovět těmto žádostem přirozeně vyhověl a Estonsko (22. července 1940), Litva (3. srpna 1940) a Lotyšsko (5. srpna 1940) se staly svazovými republikami.

Formování nové západní hranice Sovětského svazu bylo prozatím dokončeno připojením Besarábie a severní Bukoviny, které Rudá armáda okupovala na přelomu června a července 1940. Rumunsko kapitulovalo a obě oblasti se ještě téhož roku staly součástí Moldavské svazové republiky. (Někdejší habsburská država Bukovina, na rozdíl do Besarábie, nikdy nenáležela k carskému Rusku a nefigurovala také v tajné doložce německo-sovětského paktu. Její anexí byl Hitler skutečně zaskočen.)

Podivná válka

Velká Británie a Francie vstupovaly v září 1939 do druhé světové války tak, jako by měly vést – řečeno slovy maršála Montgomeryho – polní tažení roku 1914. Zejména vojenská koncepce Francie měla výrazné konzervativní rysy. Vycházela ze zkušeností první světové války, absolutizovala poziční charakter konfliktu a nedocenila význam manévrů, motorizace armády, úlohu tanků a letectva. Generální štáb měl o Francii představu jako o velké pevnosti, která zadrží protivníka na vnější obranné čáře, ale Maginotova linie byla dobudována pouze na francouzsko-německé hranici. Strategická orientace vycházela z předpokladu spojeneckého svazku s Velkou Británií. V březnu, květnu, červnu a srpnu 1939 projednávali představitelé obou generálních štábů varianty vojenské spolupráce. V základních otázkách existovala shoda. Ozbrojené síly Spojeného království a Francie budou společně postupovat proti Německu a Itálii. Jádrem pozemních sil bude tvořit francouzská armáda, jejímuž velení se

podřízoval i britský expediční sbor. V námořní a letecké válce přebírali iniciativu Britové. Tyto obecné zásady však nebyly konkretizovány a do zahájení bojů neexistoval jednotný strategický plán. Teprve koncem července 1939 navrhl Neville Chamberlain vytvoření společné vojenské rady a mezispojeneckého štábu. Daladier souhlasil, ale do 1. září nebylo společné velení ustaveno.

V prvních dnech války Francouzi sice na několika místech překročili německé hranice, ale již 12. září nařídil generál Maurice Gamelin přerušení útočných operací a stažení jednotek za Maginotovu linii. V téže době se ve Francii začal vylodňovat britský expediční sbor. Přibližně 161 000 mužů pod velením generála Johna Gorta se počátkem října soustředilo v prostoru Lille. Po skončení války proti Polsku přesunuli Němci na západní frontu značné vojenské síly, ale obě nepřátelené strany prozatím vyčkávaly a britské letectvo „bombardovalo“ německé pozice propagandistickými letáky. Čas podivné války prohloubil politickou a vojenskou demoralizaci spojeneckých armád. Ještě v říjnu pokračovaly „mírové sondáže“ Birgera Dahleruse, ale Hitlerovy nezávazné návrhy ohledně možného obnovení „zbytkového“ Polska v Londýně nerezonovaly. Do prázdna vyzněla i mediace údajného Rooseveltova důvěrníka Williama R. Davise, jehož představy kompromisního míru nacisté zamýšleli použít k otestování vztahů mezi Albionem a Spojenými státy.

Válčilo se pouze na moři. Ponorky admirála Karla Dönitze od prvního dne konfliktu zahájily bitvu o Atlantik; 17. září U-29 potopila britskou letadlovou loď „Courageous“ a 14. října 1939 pronikla U-17 do námořní základny ve Scapa Flow na Orknejských ostrovech, kde torpédovala bitevní loď Jeho Veličenstva „Royal Oak“. O dva týdny později rozstřílely německé válečné lodě lehký křižník „Rávalpindí“. V polovině prosince svedly v blízkosti ústí La Platy tři britské křižníky komodora Henryho Harwooda vítězný střet s bitevní lodí „Admiral Graf Spee“. Její kapitán Hans Langsdorf zavedl těžce poškozeného obrněnce do uruguayského Montevidea, ale po poznání rozsahu škod se opět vrátil na volné moře a někdejší chloubu německého válečného námořnictva posadil na dno pobřežního šelfu.

Hitler, který 8. listopadu unikl pokusu o atentát, neustále intenzivně přemýšlel o optimálním provedení „operace Gelb“, tj. o útoku na Francii, Belgii a Nizozemí. Úspěch detailně plánované ofenzivy byl podmíněn souběžným obsazením Dánska a Norska, jejichž přírodní a hospodářské zdroje měly posílit německý zbrojní potenciál. Nesporně prioritním cílem bylo zabezpečení dovozu železné rudy ze Švédska. Připravený scénář válečných aktivit odsoudil k nezdaru i březnovou mírovou misi Rooseveltova zmocněnce Sumnera Wellese.

Norské tažení

Operace „Weserübung“ začala 9. dubna 1940 ráno. Německé ozbrojené síly překročily hranice Dánska a vláda sociálního demokrata Stauninga prakticky okamžitě kapitulovala. Na úsvitu téhož dne se kombinované námořní a letecké výsadky zmocnily norských přístavních měst Narviku, Trondheimu, Kristiansandu, Stavangeru a metropole Osla. Královská vláda odmítla nacistické ultimátum a požádala o pomoc Velkou Británii. Němci předali formální vládní otěže Vidkunu Quislingovi, jehož jméno se později stalo symbolem zrady a kolaborace. Ve dnech 14. až 16. dubna se na několika místech severního a středního Norska – poté co britská flotila ovládla pobřežní vody – vylodily spojenecké oddíly. Úderné jednotky říšské branné moci generála Falkenhorsta postupovaly z hlavního města na severozápad a po překonání odporu spojeneckých sil u Lillehammeru navázaly 30. dubna kontakt s dosud izolovanými výsadkovými oddíly v Trondheimu a Bergenu. Spojenci museli ustoupit a 2. května evakuovali své výchozí základny v Åndalsnesu a Namsosu. Katastrofa ve středním Norsku vyvolala uvnitř britské mocenské elity vážnou politickou krizi. Těžké boje však probíhaly v okolí Narviku. Spojeneční vojáci se zmocnili města a zatlačili Němce ke švédské hranici. O výsledku tažení rozhodl až vývoj událostí po 10. květnu. Průběh německé ofenzivy na západní frontě donutil spojenecké velení ukončit vojenské operace v severním cípu Norska. Počátkem června bylo přes

Narvik staženo přibližně 25 000 britských, francouzských a polských vojáků. Norské jednotky složily 10. června zbraně. Král Haakon VII. odešel – s částí námořních a leteckých sil – do Velké Británie. V Londýně se také pod vedením J. Nygaardsvolda ustavila exilová vláda. Okupované Norsko bylo od konce dubna 1940 pod správou zvláštního říšského komisariátu, v jehož čele stanul fanatický nacist Josef Terboven. Dánsku Němci povolili limitovanou samostatnost a bezprostřední správu země převzali až v roce 1943. V obou severských královstvích postupně krystalizovalo celonárodní hnutí odporu.

Pád Francie

Němci se, na rozdíl od spojenců, poučili z polského tažení a jejich vojenské plány vycházely z koncepce bleskové války. Při chystaném útoku proti Francii počítali sice i s porušením neutrality sousedních států, ale hlavní úder směřovali do prostoru Arden. Tím chtěli dosáhnout maxima překvapení a současně využít i slabin ve francouzské obraně. Brzy ráno 10. května 1940 vtrhla německá armáda na území Belgie, Nizozemí a Lucemburska. Smetla slabou pohraniční ostrahu a v krátkém čase prolomila hlavní obranné linie Holanďanů, kteří 15. května odpoledne kapitulovali. O dva dny později padl bez boje Brusel. Spojenecké vrchní velení pokládalo německý útok v Belgii za repliku Schlieffenova plánu z první světové války a na základě předchozího ujednání vyslalo do Flander armádní skupinu generála Billotta. V její sestavě operoval i britský expediční sbor, který zaujal obranná postavení na březích řeky Dyle.

Mezitím však byli Francouzi dokonale zaskočení na skutečném hlavním směru německého úderu mezi Namurem a Sedanem. Rundstedtovy tankové sbory prošly hornatým pásmem Arden, rozprášily krycí clonu francouzské kavalérie a již čtvrtý den útoku dosáhly řeky Maasy, kterou poměrně snadno překročily. Smečka devíti pancéřových divizí rozbila slabě opevněné pozice generála Corapa a velkým obloukem zamířila k Lamanšskému průlivu. Kleistova tanková

skupina útočila na Amiens a Abbeville, Hothovy obrněné svazky postupovaly na starobylý Arras. Před spojeneckými jednotkami v Belgii vyvstala reálná hrozba obklíčení. Francouzská velitelská špička ztratila hlavu; namísto energických úderů do obnažených boků tankových klínů usilovala o zacelení průlomu v ohbí řeky Maasy. Generála Gamelina posléze vystřídal Louis Maxime Weygand, ale ani on nezvládl situaci. Dne 21. května pronikl Guderianův tankový sbor k moři a definitivně rozdělil spojeneckou frontu. Ocelová smyčka kolem Billottovy armádní skupiny se téměř zadrhla a po selhání pokusů o průlom zůstala jediná ústupová cesta – přístav Dunkerque. Britové s pomocí systému „Enigma“ četli německé šifry a znali plány německého velení na odříznutí všech ústupových cest k moři, a tak byli ještě před Guderianovým postupem na Boulogne a Calais informováni o Hitlerově direktivě ohledně pochodu na sever. Proto také první Gortovy rozkazy o evakuaci týlových jednotek a letectva nesou datum 17. května. Nově jmenovaný ministerský předseda W. Churchill se tedy nemohl ztotožnit s Weygandovým plánem průlomu na jih, neboť britské vojenské autority již rozhodly o zahájení evakuace. Brauchitschovy radiogramy Rundstedtovi a Bockovi o rychlém dovršení obchvatného manévru, které byly zachyceny a dešifrovány 23. května dopoledne, pouze uspišily zahájení záchranné operace „Dynamo“.

V odborné literatuře je stále diskutována otázka tzv. Hitlerova „stoprozkazu“. Shrňme si základní údaje. Kvečer 23. května, v okamžiku kdy pancéře Kleistovy skupiny pronikly k téměř nechráněnému kanálu Aa v blízkosti Dunkerque, telefonoval generálu Gerdu von Rundstedtovi plukovník Griffenberg z vrchního velitelství pozemních sil a tlumočil mu vůdcův rozkaz o okamžitém zastavení Kleistových tanků. Rundstedt se pokusil oponovat, ale vzápětí obdržel telegram s lakonickým textem: „Obrněné divize zůstanou na vzdálenost dostřelu děl středního typu od Dunkerque, to znamená 8 nebo 9 mil. Dovolena je pouze rekognoskace a zajišťovací pohyby.“ Generálu Kleistovi se tento rozkaz, který byl zcela v rozporu se všemi předchozími směrnici, zdál natolik nepravděpodobný, že jej nevzal na vědomí. Jeho předsunuté oddíly překročily kanál Aa, vstoupily do

Hazebroucku a přeřaly britské ústupové komunikace. Nazítří přiletěl do Rundstedtova hlavního stanu v Charleville-Mezières Adolf Hitler, potvrdil rozkaz z předchozího dne a kategoricky trval na jeho realizaci. O osudu obkličového uskupení měla rozhodnout Göringova Luftwaffe. V noci na 28. května kapitulovala Belgie.

Nenadálé přestávky Britové využili k zabezpečení ústupové cesty a k posílení obrany dunkerského perimetru. Německé tanky se daly do pohybu až 27. května ráno a ztracený čas již nedohonily. Britský expediční sbor unikl z obkličování, sice beze zbraní, ale s jádrem vycvičených a zkušených vojáků. Jeden z autorů polního tažení v západní Evropě, generál Erich von Manstein, napsal ve svých pamětech: „Vyklouznutí britské armády z Dunkerque je jednou z rozhodujících chyb Hitlera. To mu později ztížilo provedení invaze do Anglie a jako další důsledek Britům umožnilo vedení války v Africe a v Itálii.“

Hitlerovo rozhodnutí – vedle čistě vojensko-technických aspektů, jakými např. byly bažinatý terén Flander či nebezpečí francouzské protiofenzivy na Sommě – bylo ovlivněno především politickými motivy. Führer totiž nebyl vnitřně přesvědčen o nutnosti války s Velkou Británií. Ta měla podle jeho názoru uzavřít s Německem mír a uznat jeho vedoucí postavení na kontinentu. V tomto smyslu vystoupil na velitelském shromáždění v Charleville. Na Rundstedtovu žádost, aby mu dovolil vrhnout do boje tankové divize, odpověděl hysterickým záchvatem. „Ať se Angličané klidí! Teď se s nimi konečně dohodneme. Oni budou vládnout na moři, mně stačí Evropa.“ Obdobně reagoval na admirála Raedera, který prohlásil, že by bylo přirozené vzít Británii část jejího loďstva: „Nemluvte hlouposti! Nežádám od nich ani jedinou loď. Kdybych to udělal, dal bych jim záminku, aby bojovali až do konce. Mé mírové podmínky budou naopak výjimečně velkomyslné.“

Tato i další svědectví z léta 1940 dokládají, že Hitler zadržel své tanky před Dunkerque, aby ušetřil Velkou Británii trpkého ponížení, a tím usnadnil uzavření mírové smlouvy. Jeho utkvělou představou byl Sovětský svaz, a i přes dosavadní úzkou spolupráci neustále zdůrazňoval, že jediný „skutečný nepřítel Evropy je na východě“.

Rychlý spád událostí vyvolal značné napětí v britsko--francouzských vztazích. Churchillova vláda již nepochybovala o vojenské porážce svého spojence. Na posledním zasedání Nejvyšší válečné rady 13. června v Tours Francouzi již otevřeně hovořili o kapitulaci. Poslední naděje na záchranu mohla přinést jen přímá vojenská pomoc Spojených států. Američané se však přirozeně odmítli angažovat v předem ztracené bitvě a doporučili Reynaudovu kabinetu pokračovat v odporu vůči třetí říši ze severní Afriky. Do prázdna vyzněl Churchillův improvizovaný návrh z 16. června na vytvoření anglo-francouzské unie. Smyslem této chaotické iniciativy bylo zabránit Němcům převzít francouzské kolonie a prakticky nedotčené válečné loďstvo.

Po dosažení kanálu La Manche směřovaly německé útočné hroty do nitra Francie. Dne 6. června prolomil Hothův tankový sbor obrannou linii na Sommě a Bockova skupina armád „B“ dosáhla dolní Seiny. 9. června zaútočila Rundstedtova skupina armád „A“. O dva dny později se Kleistovy pancéře objevily – poblíž Chateau-Thierry – na březích Marny. Francouzi již nebyli schopni organizovaného odporu, a jakmile selhaly všechny iluzorní pokusy o získání zahraniční pomoci, doporučil generál Weygand ministerskému předsedovi Paulu Reynaudovi uzavřít separátní mír. Vláda prozatím odmítla, ale poté co Němci obsadili nechráněnou Paříž, podala 16. června demisi. V čele nového válečného kabinetu stanul staříčkový maršál Henri Philippe Pétain, který prostřednictvím Španělska požádal Německo a Itálii – ta vstoupila do války 10. června – o okamžité zastavení palby. Jednání o příměří byla zahájena 21. června v lesíku u Compiègne v železničním voze, v němž Němci v listopadu 1918 podepsali kapitulaci a který Hitler demonstrativně nechal přivézt z pařížského muzea. Oficiální dokument byl podepsán 22. června 1940 večer a v prvních hodinách 25. června na francouzských frontových liniích umlkly zbraně. Německé podmínky rozdělily poraženou zemi na dvě části. Okupovaná oblast zahrnovala zhruba dvě pětiny původního území Třetí republiky – Paříž s okolím, hlavní průmyslové pánve, všechny přístavy v Lamanšském průlivu a na atlantickém pobřeží.

Z jihovýchodní Francie bylo vytvořeno tzv. svobodné pásmo, které mělo dokumentovat „samostatnost“ Pétainova státního celku. V jeho držení zůstaly všechny francouzské kolonie a válečné loďstvo. (Britové, kteří se stále obávali možného přechodu flotily do německých rukou, přepadli 3. července námořní základnu svého bývalého spojence v Mars-al-Kabíru a po krátkém dělostřeleckém přepadu poškodili většinu zakotvených válečných lodí.) Jinak nacisté předpokládali, že tzv. vichistický režim se stane součástí jimi budovaného „nového evropského řádu“. Německo také opět anektovalo Alsasko a Lotrinsko. Při Hitlerově přepisu mapy západní Evropy zmizela i samostatnost Lucemburska. Okupovaná území Belgie a Nizozemí byla přetvářena v bezpečnostní předpolí „tisícileté říše“. Německé představy o budoucnosti Francie rezolutně odmítl generál Charles de Gaulle a již 18. června 1940 vyzval v londýnském rozhlase své spoluobčany k pokračování boje za skutečnou svobodu porobené vlasti.

Bitva o Anglii

Hitler nabídl 19. července Velké Británii uzavření míru, ale Churchillova vláda oficiálně nereagovala, alespoň ne tak, jak si v Berlíně představovali. Byly zde určité kontakty, ale netrpělivě očekávaný souhlas z nejvyšších britských míst nepřišel. Führer prožíval v tyto dny jednu ze svých „vnitřních“ krizí. Po skončení války na pevnině přenesl svůj hlavní stan do belgické vesnice Bruly-de Pesche, devět kilometrů od francouzského pohraničního města Rocroi. Tady se mu však nelíbilo a znovu se přestěhoval do Berchtesgadenu. Zavíral se do pracovny nebo se procházel po louce, ale stále se vracel k jediné otázce: proč Anglie nechce uzavřít mír? Občas se svěřoval maršálu Keitelovi. Jeden z monologů zaznamenal letecký maršál Milch: „Angličané jsou realisté, a proto jsem přesvědčen, že nebudou pokračovat ve válce, v níž nemají žádnou naději na úspěch. Odstrkují ruku, kterou jim podávám. Proč? Tím si pořád lámou hlavu. Jediným logickým vysvětlením je, že Angličané čekají pomoc zvenčí. Od Američanů? Je

to možné, ale Amerika nikdy nebude bojovat proti Německu. Vstoupí-li do války, tedy jen proto, aby se zmocnila dědictví impéria po Angličanech a ovládla Kanadu. Vyloučíme-li Ameriku, kdo zbude? Rusko. Zdá se, že jsem našel odpověď. Velká Británie setrvává v odporu, protože očekává, že budeme bojovat s Rusy. Já však znám způsob, jak tyto naděje zmařit. Bleskově rozdrtím Rusko, a hlavní opora anglického odporu tak bude zničena. Přistoupím na uzavření míru, až jim dokážu, že zůstali sami a že už jim nikdo nemůže pomoci.“

Zůstane trvalou zásluhou Churchillova kabinetu i jeho osobně, že v Británii se po Dunkerque neprosadily kapitulantské nálady. Recidiva politiky „usmíření“ byla zažehnána pevnou vůlí k odporu vůči německé agresi. Winston Churchill byl odhodlán uhájit životní zájmy Britského impéria a odmítl jakékoli diskuse o jeho výprodeji. Po evakuaci expedičního sboru na mateřskou pevninu bylo však nutné získat čas na posílení obrany, neboť zbraně, které pozemní armádě zbyly, stačily tak ke „kolektivní sebevraždě“.

Po sedmi týdnech vyčkávání a nejistoty nadiktoval Hitler 1. srpna 1940 svůj pokyn č. 17: „Je třeba zahájit generální letecký útok na Velkou Británii jako přípravnou fázi k vylodění...“ Spojené království hájily kvalitní stíhací stroje Spitfire a Hurricane, výkonná radio-lokační síť, přísně utajený dešifrovací systém „Enigma“ a kvalitní velitelská špička „RAF“ – hlavní maršál letectva sir Hugh Dowding a vicemaršálové Keith Park a Trafford Leigh-Mallory. Luftwaffe disponovala stíhačkami typu Messerschmitt Bf 109 a Bf 110, střemhlavými letouny Junkers a bombardéry středního doletu Heinkel 111 a Dornier 17.

Zápas o ovládnutí britského vzdušného prostoru zahájila 8. srpna Kesselringova 2. letecká flotila, která bombardovala přístavy a letiště v jižní Anglii. První fáze ofenzivy, nazvané „Adlerangriff“ – „Útok orla“, skončila 18. srpna a od následujícího dne se Němci zaměřili na zlomení páteře Dowdingových stíhacích perutí. V materiálové bitvě Velká Británie obstála. „RAF“ dokázala – byť se značnými obtížemi – čelit velkým ztrátám strojů i pilotů. Byla to její „nejskvělejší hodina“. Do kokpitů svých stíhaček usedali nejen Britové, či muži z Com-

monwealthu, ale i Poláci, Francouzi a Čechoslováci. Ostatně skutečným esem letecké bitvy o Anglii byl český četař Josef František.

Cílem masivních útoků se ve třetím období, tj. od 6. září do 5. října, stal Londýn, přičemž nálety kulminovaly v neděli 15. září, kdy na město nad Temží souběžně nalétávalo až pět set německých letadel. Britská metropole byla sice těžce poničena, ale obdivuhodná morálka jejího vzdoru nebyla narušena. V závěrečné fázi střetu, tj. do konce října 1940, již Luftwaffe nedokázala odvrátit porážku. Ztratila 1733 strojů a nemohla již bezpečně jistit připravovanou invazní operaci „Seelöwe“. Termín její realizace Hitler posléze přesunul na rok 1941. Německé letectvo sice i nadále pokračovalo v nočních náletech na britská průmyslová střediska, ale na druhé straně už nemělo dostatek sil k ochraně vlastního teritoria. „Bomber Command“ sira Richarda Peirseho ohrozilo již v průběhu bitvy o Anglii velká německá města. Hořící Hamburk, Duisburg, Brémy či Essen otrásly autoritou Hermanna Göringa, který německému lidu sebevědomě garantoval nedotknutelnost říšského území.

Paralelní válka

Vojenská porážka Francie definitivně rozhodla i o postoji fašistické Itálie. Dne 10. června přijal hrabě Galeazzo Ciano velvyslance Lorraina a François-Ponceta, aby jim oznámil, že „od zítřejšího dne je Itálie s Velkou Británií a Francií ve válečném stavu“. Z balkónu Palazzo Venezia v Římě Benito Mussolini prohlásil, že jeho země povede paralelní válku. „Ne s Německem, ne pro Německo, ale pouze pro Itálii, která je přítelem Německa.“ V těchto slovech se projevila nejen opatrnost vůči silnějšímu spojenci, ale především touha uskutečnit vlastní expanzivní cíle.

Na berlínskou schůzku s Hitlerem 7. července přijel Ciano s duceho plánem „postupné reorganizace“ Středozemí, Blízkého východu, severní a severovýchodní Afriky. Rámcový koncept předpokládal anexi Nice (Nizy), Korsiky a Malty, italské protektoráty v Alžíru

a v Tunisu, vojenskou správu egyptsko-sudánského kondominia, zrušení Společnosti Suezského průplavu, emancipaci Sýrie, Libanonu, Palestiny, Zajordánska a Iráku – s pevným smluvním vztahem k Římu a italskou kontrolou tamních strategických bodů, okupaci Adenu, Perimu a Sokotry, plus převzetí francouzských pozic v rovníkové Africe.

Těmto ambiciózním cílům však neodpovídal ekonomický potenciál fašistického režimu. Itálie postrádala dostatečně rozvinutou průmyslovou základnu, měla kritický nedostatek strategických surovin a byla zcela závislá na jejich importu ze zahraničí. Angažovanost ve španělské občanské válce zcela zdevastovala italské finance. Velkou hospodářskou zátěží byly i zvýšené početní stavy armády ve východní Africe, Libyi a v Albánii. Mussolini se však domníval, že německé vylovení na britských ostrovech a následné zhroucení impéria jsou jen otázkou několika týdnů, a chtěl mít svou kořist co nejdříve zabezpečenou. Proto naléhal na své maršály, aby co nejrychleji pochodovali do Západní pouště, na Alexandrii, Káhiru a Suez.

Britové měli v celé oblasti Středozeří, východní Afriky a Blízkého východu – v porovnání s italským protivníkem – minimální počet ozbrojených sil. V kruzích admirality se vážně uvažovalo o vyklizení celého východního Středozeří a o koncentraci válečného loďstva v Gibraltaru. Winston Churchill musel tvrdě prosazovat svůj názor, že „námořnictvo je schopné chránit naše zájmy v Turecku, střežit Egypt a Suezský kanál“. Také rozložení pozemních sil a letectva nebylo optimální. Generál Archibald Percival Wavell, který odpovídal za obranu rozlehlého teritoria Balkánu, Blízkého a Středního východu a východní Afriky, disponoval pouze 36 000 vojáků v Egyptě, 27 000 v Palestině, 9 000 v Súdánu, 8 500 v Keni a 1 500 v Somálsku. V jejich výzbroji přitom scházely těžké tanky, dostatečné množství děl a letadel. V původních spojeneckých plánech byla obrana arabského Blízkého východu svěřena především francouzské Levantské armádě. Ta však záhy po kapitulaci v Compiègne deklarovala svou poslušnost Pétainovu vichistickému režimu. Do Sýrie a Libanonu přijela italská dozorcí komise a zablokovala všechny dosavadní vazby